Naar Oostland

NEDERLANDSCHE KOLONISATIE IN EUROPA

DOOR Dr. JOH. THEUNISZ

UITGEVERIJ „HAMER" — DEN HAAG

Naar Oostland

Naar Oostland

NEDERLANDSCHE KOLONISATIE IN EUROPA

DOOR Dr. JOH. THEUNISZ

UITGEVERIJ „HAMER" — DEN HAAG

Der Vad'ren roem verspreidt te sterk een luister,
En 't kroost van zulk een volk zinkt niet geheel in 't duister.

HELMERS.

Het is algemeen bekend, dat ons volk in de wereld een grooten naam heeft als koloniale mogendheid. Of men in het Noorden van Noorwegen of in Zuid-Afrika, of men in de millioenensteden der Nieuwe Wereld of in Oost-Azië over onzen arbeid als koloniale mogendheid een gesprek voert, nooit vormt de grootheid en de grootschheid van dezen arbeid een punt van discussie. Over dit feit zijn allen zonder onderscheid het eens: door het Nederlandsche volk is in Indië iets groots verricht. Deze arbeid kan met dien van welk ander volk dan ook vergeleken worden, ja, dat niet alleen, hij kan deze vergelijking glansrijk doorstaan.

Wat wij daar onder de onbarmhartige tropenzon hebben bereikt in de kultures en in den mijnbouw, wat we daar onder de moeilijkste omstandigheden hebben verricht op het gebied van wegenbouw of volkshygiëne, wetenschap of kultuur, dat vervult ons, Nederlanders, met rechtmatigen trots. In dit opzicht laten wij Amerika ver achter ons. Maar welk volk van Europa heeft zulk een eeuwenlange, vruchtbare koloniale werkzaamheid op zijn naam staan?

Wanneer wij in de zeventiende eeuw niet Nieuw-Nederland en in de negentiende eeuw niet de Kaap aan Engeland hadden verloren, dan zouden niet alleen de tropen, maar ook de meer gematigde luchtstreken in Afrika en Amerika van Nederlandschen durf en ondernemingsgeest kunnen en moeten getuigen!

Durf en ondernemingsgeest waren het, die sedert eeuwen de telgen van het Nederlandsche volk deden uitzwermen over de wereld. Voor onze jonge mannen der zeventiende eeuw waren de mogelijkheden te beperkt, de kansen te klein in Enkhuizen of Delft, in Haarlem of Den Briel. Zij zochten een wijderen horizon dan dien, welken de wallen van de stad hunner inwoning boden. Zij zwierven over de verre oceanen naar de eilanden, waarover de haast ongelooflijke verhalen van mond tot mond gingen. Zij zochten bezigheden voor hun arbeidzame handen, zij zochten moeilijkheden om hun kracht te stalen, gevaren, om hun durf aan te meten. Zeker, bij velen van hen was er ook de zucht naar het avontuur. Maar ook het avontuur eischt durf. En hoevele avontuurlijke jongemannen zijn niet, nadat hun wilde jaren voorbij waren, tot roemruchte Nederlanders geworden als stoutmoedige ondernemers, weergalooze pioniers, onverschrokken strijders voor de Nederlandsche zaak?

Aan zulke mannen hebben wij onze koloniale macht te danken. Wijzelf hebben daarvoor niets of nauwelijks iets gedaan. Op zijn best hebben wij hun stichting op peil gehouden of de richtlijnen, die zij hadden uitgestippeld, een weinig doorgetrokken, de door ons voorgeslacht gelegde fundamenten van ons koloniaal gebouw verder opgetrokken. Maar hoe gering en in feite hoe onbetee-

kenend is dit, vergeleken bij wat zij in vroegere eeuwen hebben gedaan! Wanneer er in het verleden niet zulke Nederlanders hadden bestaan, dan zouden er voor latere geslachten niet de minste kansen zijn geweest.
Had de zeventiende eeuw geen groote Nederlanders opgeleverd, wij zouden het in dit opzicht niet verder hebben gebracht dan Denemarken of Noorwegen. Want er zal toch wel niemand zijn, die een oogenblik durft veronderstellen, dat wij in de negentiende eeuw nog kans op koloniën zouden hebben gehad, toen de groote mogendheden elkander de laatste stukjes van het oppervlak der aarde gingen betwisten?
Niet de talmers, de besluiteloozen, de slappelingen zijn de grondvesters van een koloniaal rijk, het zijn de kloeken, de stoutmoedigen, de durvers en, als ge zoo wilt, de waaghalzen! Die zijn eeuw na eeuw uit ons volk weggetrokken en hebben ons de reputatie verschaft, waarop de thuisblijvers nog steeds prat gaan.
Wat hebben al degenen, die vaak met zooveel verheffing van stem over „ons" Indië spreken, die vol hoovaardij van Nederland-in-den-vreemde gewagen, die zich vol trots op de borst slaan, wanneer er sprake is van Nederland's kultureele taak in andere werelddeelen of van aanspraken, die wij op grond van ons grootsch verleden kunnen en moeten laten gelden, wat hebben zij ooit zelf daarvoor gedaan?
Trotsch zijn op wat onze voorvaderen in de zestiende en zeventiende eeuw deden, uitstekend! Maar dan ook beseffen, welke verplichtingen dit ons als nageslacht oplegt!
En niet alleen de zestiende en zeventiende eeuw, ook de negentiende eeuw zag wederom talloozen uit ons volk heengaan naar verre streken, dezen keer niet naar Indië, maar naar het land, dat toen ongekende mogelijkheden voor de toekomst bood: Amerika.
Ook zij waren wederom de besten: boeren en handwerkers, die met de geringe kansen, welke ons land toenmaals bieden kon, geen genoegen namen, maar in Amerika arbeid zochten voor hun leege handen; die daar door eigen vlijt het brood wilden verdienen in plaats van het in eigen land bijeen te bedelen. Welk een moedige, energieke werkers heeft ons volk toenmaals aan de Nieuwe Wereld afgegeven! Hoeveel goed boerenbloed is er toen voor ons volk verloren gegaan!
Maar ook zij, die toen uit de gemeenschap van ons volk traden, vervullen ons toch met trots. Zeker, het was dikwijls ook wanhoop, die hen dreef. Maar naast wanhoop moeten zij toch ook durf gehad hebben, om de oude banden, die hen aan volk en land bonden, door te snijden, durf om den grooten stap naar de onbekende toekomst te wagen, durf om met vrouw en kinderen, met luttel have en weinig geld een nieuw leven te beginnen. Er

is niet alleen wanhoop voor noodig, maar ook durf om landverhuizer te zijn. Was diè geen vereischte en was alleen volkomen gemis aan hoop-op-beter voldoende voor zulk een stap, waarom zijn dan die talloozen werkloozen, die we tot voor kort gekend hebben, ook niet uitgezwermd over de wereld? Zij durfden niet! Een dergelijk minderwaardig individu als de werklooze jonge man, wien een kostelijke positie in Nieuw-Guinea werd aangeboden, maar die er voor bedankte, „omdat het zoo ver weg was", moge een erg en ergerlijk symptoom zijn geweest van deze levenshouding, maar hij was geen uitzondering.
Het zijn echter niet alleen de landverhuizers der negentiende eeuw, die naar Amerika gingen, en die vroegere Nederlanders, die Indië voor het nageslacht hebben veroverd, op wie wij, omdat zij moedige kerels van onzen stam waren, trots zijn. Reeds eeuwen en eeuwen daarvóór zijn er bewoners uit deze lage landen aan de zee geweest, die de roem van ons volk in verre streken hebben uitgedragen. Indien in breede lagen van ons volk de geschiedenis van deze kolonisatie bekend was, dan zouden velen nog heel wat trotscher zijn op de historische beteekenis van ons volk. Want wat de drie Germaansche stammen, die ons land bewoonden en bewonen, in een reeks van eeuwen hebben tot stand gebracht, niet in Amerika, niet in Indië, maar in Europa zelf, dat stelt ver en ver in de schaduw hetgeen voor velen onze trots was voor het oog der wereld.

> De grootste koloniale arbeid, dien het Nederlandsche volk ooit heeft verricht, is in Europa geweest! Het belangrijkste gebied, dat mede door ons, Nederlanders, in een werkzaamheid van eeuwen en eeuwen weer voor de beschaving is teruggewonnen, en met de beste zonen en dochters van ons volk in kultuur werd gebracht, is het deel van Europa, dat zich uitstrekt van de oevers van den Wezer tot diep in Hongarije en Rusland!

De beteekenis, die de Nederlanders hierdoor voor Europa hebben gekregen, gaat uit boven die van vele andere volken. Men moet zich niet voorstellen, wat het lot van Europa zou zijn geweest, indien vanaf de vroege Middeleeuwen er geen menschen in de lage landen bij de zee gevonden zouden zijn, bereid om alles, wat hen bond, te verbreken en een ongewisse toekomst tegemoet te gaan. Daardoor zijn ook zij geworden tot pioniers der beschaving en daarmede hebben zij zich onsterfelijken roem verworven. Laat men zich toch eindelijk van deze groote, historische kultureele taak van ons volk bewust worden! Laat men toch eindelijk beseffen, dat de drie stammen van ons volk: Friezen, Saksen en

Franken, hier in Midden=Europa een arbeid hebben gedaan, die eenvoudig geweldig is, zoo geweldig, dat het ons tegenwoordig bijna als een sprookje in de ooren klinkt. Maar het is geen fantasie, het is werkelijkheid geweest, die Oostkolonisatie.

Wanneer we de oude kronieken, waaraan we natuurlijk voor die verre tijden de feiten moeten ontleenen, nalezen, dan gaat de Oostkolonisatie feitelijk terug tot de zesde eeuw van onze jaartelling, dat wil dus zeggen tot kort na den tijd der Groote Volksverhuizing.

West=Europa werd toen bewoond door enkele groote verbonden van Germaansche stammen: de Alemannen, Franken, Saksen, Friezen en Thüringer. De Alemannen woonden oorspronkelijk bij den Main en breidden zich vandaar over de Elzas, Zwitserland en de gebieden ter weerszijden van den middenloop van den Rijn uit. De Franken waren een verbond van krachtige stammen tusschen den benedenloop van Rijn en Wezer. Zij schoven in den loop der tijden over den Rijn naar het Westen. Ten Oosten van de Franken woonden de Saksen tusschen Eems en Elbe, en zij waren het, die de Franken langzaam naar het Westen drongen. Van kleineren omvang waren de groepen der Friezen, oorspronkelijk wonend tusschen Eems en Flevomeer, later ook ten Westen daarvan tot in Zeeland, en de Thüringer, die ten Zuidoosten van de Franken woonden bij den Harz, het Fichtelgebergte en de Werra.

Chlodwig, de feitelijke stichter van het rijk der Franken (481—511), was het, die het eerst met de Oostkolonisatie begon. Hij kwam namelijk in strijd met de Alemannen, die hij uit hun Noordelijkste streken verdreef. Daar, ten Noorden van den Neckar, zette hij Franken als kolonisten neer; zij vormden het kernland van het latere hertogdom Frankenland. Aangezien het rijk van Chlodwig de streken omvatte van het latere Nederland, België, Luxemburg en Noord=Frankrijk, zijn deze kolonisten bij den Neckar dus dezelfde menschen, die nog steeds de bewoners vormen van de Nederlanden ten Zuiden van de groote rivieren. Dat Chlodwig Doornik als hoofdstad had, bewijst wel, dat de Zuidelijke Nederlanden de kern van zijn land vormden.

Na zijn dood werd Chlodwig's rijk onder zijn vier zonen verdeeld. Theoderik, die te Metz resideerde, zette de veroveringspolitiek van zijn vader voort. Samen met de Saksen deed hij de Thüringer den oorlog aan. In den moorddadigen slag bij Burgscheidungen aan de Unstrut in 531 overwon hij zijn tegenstanders. In het gebied ten Noorden van de Unstrut zetten zich de Saksen neer, in het land van den Main de Franken, terwijl de Slaven van de gelegenheid gebruik maakten, om nog verder naar het Westen door te dringen, over de Elbe en de Saale.

Het gebied, dat aan de Saksen kwam, zoo de omvang van het latere bisdom Halberstadt, was echter te groot, om door de Saksen, die zware verliezen hadden geleden in den oorlog, geheel te kunnen worden gekoloniseerd. Daarom werden enkele stukken in het Oosten aan vreemde kolonisten gegeven. Zoo ontstonden de Untergau Friesenfeld en in de Altmark het gebied, dat Belgesheim werd genoemd.
Als voorbeeld van een middeleeuwsch kolonisator noemen we St. Adelard. Toen deze Nederlander van voorname geboorte, verwant aan de Karolingische vorsten (hij was een neef van Karel den Groote), zijn geboorteland Vlaanderen verliet, om het bestuur op zich te nemen van de abdij van Corveij, die in 822 bij Höxter aan den Wezer was gesticht, nam hij met zich mee een aantal landbouwers en handwerkslieden, die, evenals hij zelf, afkomstig waren van het dorp Huysse in de omgeving van Oudenaarden. Hij liet ze wonen bij het klooster en zij stonden de monniken bij, om de moerassige gronden langs den Wezer in kultuur te brengen.
Hetzelfde wordt verteld van St. Anskar, die door Lodewijk den Vroome in 834 tot eersten aartsbisschop van Hamburg werd benoemd. Hij was geboortig uit West-Vlaanderen en opgevoed in het klooster te Toerholt. Later bezocht hij nog herhaaldelijk dit klooster en nam vandaar telkens nieuwe volgelingen mee.
Hebben wij hier dus al verscheidene, niet onbelangrijke gegevens voor den tijd van de zesde tot de negende eeuw, een buitengewone en duidelijke aanwijzing van zeer vroege Oostkolonisatie levert ons de elfde eeuw. Omstreeks het midden van die eeuw, tijdens de regeering van bisschop Wazo, werd het Luiksche door een verschrikkelijken hongersnood geteisterd, die zich ook over een groot deel van de aangrenzende landen uitstrekte. Een groot aantal inwoners ontvluchtte toen deze landen en vond een onderkomen in Hongarije en wel bij Erlau, een 100 K.M. ten Noord-Oosten van Budapest. Zij spraken nog in 1536 hun eigen dialect en zij zijn waarschijnlijk later door de Turken, die in 1552 en 1596 dit gebied verwoestten, vernietigd.
Het is wel eigenaardig, dat ditzelfde gebied bij Erlau heel veel later, in de achttiende eeuw nog eens weer is gekoloniseerd, maar toen door Westfalen, boeren uit Sauerland, die er zich in 1752-53 hebben gevestigd.
In aansluiting bij de bovengenoemde eerste Hongaarsche nederzetting van bewoners uit de Nederlandsche gewesten kunnen we meteen de aandacht vestigen op een tweede, die een eeuw later plaats vond, nu niet van Luikenaren, maar van Vlamingen. Zij hebben zich neergezet in de provincie Zips en het komitaat Honth. Men vat deze immigranten gewoonlijk samen onder den

naam Saksen. Sommigen vestigden zich in Zevenburgen of Trans=sylvanië en maakten hun nieuwe vaderland van een woestenij tot een bloeiend land. Hier in Zevenburgen is wel degelijk sprake van Nederlanders, evenals in het Komitaat Ugocsa, ten Noord=oosten van Debreczen, waar onze volksgenooten zich in het begin van de dertiende eeuw hebben neergezet!
Zij hadden zich kunnen vestigen in de oorspronkelijk Germaan=sche streken, die tengevolge van de volksverhuizing vrijwel ver=laten lagen. In de vijfde eeuw hadden zij een groot deel van de Germaansche laagvlakte bezet.
Maar we behoeven niet tot Hongarije te gaan, om vroege neder=zettingen van Nederlandschen stam ten Oosten van onze tegen=woordige grens aan te treffen.
De westgrens van het Duitsche Rijk liep na 925 langs de Schelde naar het Zuiden. In het Oosten grensde het Rijk aan de Slaven. Sedert die in Europa waren verschenen, hadden zij zich steeds verder naar het Westen uitgebreid en hadden na het ineen=storten van het rijk der Thüringer zich zelfs ten Westen van Elbe en Saale genesteld. Zij vormden de groote bedreiging van West=Europa.
De Oostgrens van het Duitsche Rijk, waarmede het dus aan de Slaven sloot, verliep om ongeveer het jaar 800 vanaf de plaats, waar later Kiel zou liggen, naar het Zuiden langs Hamburg, dan verder ten Westen van Elbe en Saale, langs het Bohemer Woud en het Beiersche Woud. In het kort: de grens van Germanen en Slaven liep tusschen Wezer en Elbe!
De weinige bewoners van de laaggelegen streken aan den Beneden=Wezer en Elbe hadden verschrikkelijk geleden in de oorlogen, die Karel de Groote daar in het Noorden tegen de Saksen en Denen had gevoerd, terwijl ze bovendien veel ellende moesten doorstaan van de Slaven, die telkens deze gebieden binnenvielen en allen doodsloegen, die in hun handen kwamen. Tusschen 800 en 1000 voltooiden de Noormannen dit werk der vernietiging door bij herhaling dit Neder=Saksenland als terrein hunner werkzaamheden te kiezen.
Het was keizer Hendrik I (919—936), die den strijd tegen de Slaven opnam, en met succes! Hij onderwierp de stammen aan Havel en Spree en veroverde de stad Brandenburg. Als uitersten Germanenpost tegen het Slavendom stichtte hij Meissen. Hij onderwierp het Slavenland tot den middenloop van de Elbe.
Wel werd natuurlijk hierdoor de grens tusschen Germanen en Slaven een weinig naar het Oosten verlegd, maar van eenige organisatie in die streken was nog niet de minste sprake. Daar in den oorlog vele Slavische edelen hun leven, of in elk geval hun bezittingen hadden verloren, werden deze aan Duitsche ridders

geschonken. Zoo ontstonden in de nieuw-veroverde gebieden burchten, die als steunpunten dienden voor de beheersching van het land en de kern werden van latere steden. Maar de bebouwing van het land geschiedde door de onderworpen Slaven-boeren. Een vrije boerenstand ontbrak dus heelemaal en dus was elke ontwikkeling van het platteland al van te voren onmogelijk. Het werk van keizer Hendrik I, hoe belangrijk ook, was dus niets anders dan voorbereidend.

Die onderworpen Slaven betaalden schatting in geld of in naturalia aan de Duitsche ridders en aan de kerk; verder waren zij tot allerlei heerendiensten aan vorsten en kloosters verplicht. Tevergeefs poogde men het Christendom ingang te doen vinden onder de Slaven. Het ging niet, omdat het juist de Duitschers waren, die hun het nieuwe brachten. Daarom wilden zij het nieuwe geloof niet aanvaarden.

Gaandeweg werd echter toch de wal tegen de Slaven versterkt. Zoo werd in 968 het aartsbisdom Maagdenburg gesticht, dat bedoeld was als zendingspost in de richting Polen. De beteekenis van vele bisschoppen en hun invloed op de Oostkolonisatie is verklaarbaar, daar deze vorsten immers in de eerste plaats wereldlijke heeren waren. Ditzelfde geschiedde in Zuid-Oostelijke richting vanuit de Oostmark, terwijl men vanuit het Noorden in het dal van de Eger, dus in Bohemen doordrong.

In het begin der elfde eeuw wierp keizer Hendrik II zich als bestrijder van de Slaven op. Boleslaw Chrobry, dien men als den eersten vertegenwoordiger van de Pan-Slavische idee kan beschouwen, wilde een Groot-Polen stichten. Hij veroverde een groot stuk van Meissen, ontrukte aan Bohemen Opper-Silezië en bemachtigde vervolgens geheel Bohemen en Moravië. Gelukkig voelden de Slaven aan de Elbe niets voor deze Poolsche heerschappij, anders was het lot der Germanen niet te overzien geweest. Toch werden de bisschoppen van Havelberg en Brandenburg verdreven, het bisdom Oldenburg vernietigd, en daarmede werd de aangevangen verovering van het Noordelijk Elbegebied zoo goed als ongedaan gemaakt.

Met groote moeite werden in den loop van de elfde eeuw de verloren gebieden op de Slaven teruggewonnen. Maar daarmede was men niet klaar. Immers een land is niet Germaansch, omdat de heerscher een Germaan is; een land is Germaansch, wanneer zijn kultuur, zijn wezen, zijn boeren Germaansch zijn. Om die redenen is ons land immers heden ten dage een Germaansch land. En dat was niet het geval met de gebieden, die op de Slaven veroverd waren. De vorst was een Germaan, de directere beheerschers, de edelen, waren Germanen. Maar de boeren van het platteland, de handwerkers in de steden, zij waren en bleven Slaven.

Dat de op de Slaven veroverde gebieden, wat wezen en beschaving betreft, wat hun bewoners aangaat, werkelijk Germaansch werden, dat is voor een zeer groot deel te danken geweest aan onze voorouders: menschen uit de lage landen bij de zee, mannen en vrouwen van onzen bloede!

De eerste kolonie werd gesticht aan den benedenloop van den Wezer. Binnen- en buitenlandsche oorlogen hadden de kolonisatie van dit laaggelegen, moerassige land tot en met de elfde eeuw verhinderd. Maar in 1106 sloot bisschop Frederik I van Bremen met eenige Nederlanders een verdrag, waarbij hun een onbewoond stuk moerasland ter kultiveering werd afgestaan. Namens een groot aantal jonge boeren werd het verdrag door een zestal mannen geteekend. Zij kwamen uit het bisdom Utrecht en zij woonden aan dezen kant van den Rijn. Het waren dus bewoners uit de Noordelijke gewesten, misschien Friezen, misschien Saksen uit onze Oostelijke streken. In het stuk worden ze Hollandi genoemd. Maar dat zegt niets. Dat was slechts een verzamelbegrip. In dezelfde beteekenis treffen we in andere stukken de benamingen Vlamingen, Friezen of Saksen aan. Uit latere stukken kennen we wel degelijk Hollanders in de beperkte beteekenis van het woord, maar ook bewoners uit het Utrechtsche, uit Friesland en Groningen, uit de Saksische streken, uit de Betuwe en ook uit Vlaanderen en Wallonië, ja, niet minder uit Westfalen, dat ook immers bij den Beneden-Rijn behoort. Tusschen de bewoners van dat gebied en die van de latere Republiek der Vereenigde Nederlanden werd natuurlijk toen geen onderscheid gemaakt, want onze latere oostgrens bestond toen immers nog niet. Allen waren het nog gedurende vele eeuwen inwoners van het Duitsche Rijk.
De lage landen, die de bisschop aan de kolonisten afstond, lagen aan den rechteroever van den Wezer, dat wil zeggen in de streek, die heden ten dage nog altijd Hollerland heet. Maar dat dit niet het eenige stuk geweest is, dat daar door Nederlanders in kultuur is gebracht, bewijst het Hollerbruch bij Buxtehude, Bremen's oude Holländerthor, het dorp Hollern bij Stade en de Hollerdeich in het land Kehdingen.
Ook de opvolgers van bisschop Frederik zetten dezen arbeid voort. Zoo gaf in 1149 bisschop Hartwich een moerasland aan twee mannen, Johannes en Simon geheeten, op dezelfde rechten als de Nederlanders bij Stade gewend waren. Die kolonie bij Stade, waarvan we geen stichtingsoorkonde bezitten, moet dus reeds geruimen tijd vóór 1149 zijn gesticht. Zoo greep in den loop van de tweede helft der twaalfde eeuw de kolonisatie van het lage land aan den mond van den Wezer snel en voortdurend om zich heen.

Men zocht voor de nieuw-veroverde en nog ongekultiveerde streken krachtige, gezonde Germaansche volksgenooten, die bereid waren onder voordeelige voorwaarden hun woonplaatsen te verlaten, die verstand hadden van landbouw, veeteelt en zuivelbereiding, en liefst wat kapitaalkrachtig waren, om de moeilijke jaren, die in het begin zouden komen, te overleven. Deze uitstekende menschen van Germaanschen stam vond men in de Nederlanden.
Maar waarom voelden die bewoners der Nederlanden zulk een behoefte om te verhuizen, waarom wilden zij naar Oostland? Waarom gaven zij reeds in kultuur gebrachte landstreken op voor haast ontoegankelijke moerassen, voor lage veengronden, die eerst behoorlijk ontwaterd moesten worden, voor zij oogsten konden leveren of in bruikbare weiden worden herschapen?
Hiervoor waren twee oorzaken: overbevolking en landverlies in de Nederlandsche gewesten.
Zonder twijfel waren deze streken in de twaalfde eeuw veel dunner bevolkt dan tegenwoordig. Maar men vergete niet, dat de bewoonbare en bebouwbare landen ook veel en veel geringer in aantal en omvang waren dan in onze dagen. Daarbij doet men goed in het oog te houden, dat vele bestaansmogelijkheden van tegenwoordig toen nog niet bestonden. Mijnbouw was er nog niet, de nijverheid van die dagen was in geen enkel opzicht met de huidige industrie te vergelijken. De handel, die in onze dagen zoovele mogelijkheden biedt, was amper aanwezig. En niet alleen, dat vele streken, zooals de uitgestrekte zandgronden in het Oosten en Zuiden van ons land, toen eigenlijk niet voor bebouwing in aanmerking kwamen, ook de hoeveelheid bestaand land was veel kleiner. De kusten van Groningen en Friesland waren nog lang niet zoo ver in zee uitgebouwd; de zee liep met groote inhammen in het land; de vele droogmakerijen in Holland waren alle nog meren; Zeeland was een verzameling van kleine, vaak onbedijkte eilanden en eilandjes. Bij een bevolking, die veel en veel dunner was dan tegenwoordig, ontstond in die dagen dus veel sneller overbevolking.
Daarbij kwam dan nog, dat in de twaalfde en dertiende eeuw — en in vorige eeuwen stellig ook, maar daarover zijn we natuurlijk heel slecht ingelicht — een groot aantal ontzettende overstroomingen ons land heeft geteisterd. Het was overal en telkens weer vernieling en verwoesting door het water. Het geweld van de zee verdreef de ongelukkigen, die het veege lijf hadden kunnen bergen. We kunnen gerust zeggen, dat geen jaar voorbij ging, of een overstrooming teisterde de boerenbevolking van deze streken.
Geen wonder dus, dat deze boeren naar andere streken uitzagen,

wel van een soortgelijke hoedanigheid als de landen, waaraan zij gewend waren, maar met meer zekerheid voor een geregeld bestaan, ook al mocht dat in de eerste jaren misschien verre van ruim en wellicht zeer zwaar zijn. Een Nederlandsche boer heeft nog nimmer opgezien tegen arbeid!
Al heel spoedig grepen de Nederlandsche koloniën over de Elbe heen naar Stormarn en Holstein. Zoo werden de zoogenaamde Wilster- en Kremper-Marsch door Nederlandsche kolonisten daar in het Noorden in kultuur gebracht. Maar ook andere vorsten zagen al spoedig het nut van deze kolonisatie in.
Daar is bijvoorbeeld Adolf II van Schaumburg, graaf van Holstein. Hij stelde zich ten doel het Oostelijk gedeelte van Holstein, namelijk Wagrië en Polabië, welke streken nog steeds door de Slaven bezet waren, voor den Germaanschen stam terug te winnen. Hij verdreef ze inderdaad naar het Oosten, maar toen waren zijn landen meteen zoo goed als onbewoond. Adolf II liet nu kolonisten werven. Daarmede zien we dus een nieuw verschijnsel optreden. Het waren nu geen jonge boeren, die elders om land komen vragen, neen, het was hier een vorst, die op grond van wat hij elders had vernomen, in de Nederlandsche gewesten om nieuwe onderdanen kwam vragen!
Adolf van Holstein zond in 1143 boden naar Vlaanderen en Holland, naar Utrecht, Friesland en Westfalen, om allen, die zich door gebrek aan land in hun bestaansmogelijkheden geknot voelden, naar Holstein te vragen, waar land in overvloed ter bebouwing gereed lag. Zijn oproep had groot succes: zijn vriend Hendrik van Scathen voerde een groot aantal boeren naar de door de Slaven verlaten gebieden. Geen wonder, dat die Nederlandsche boeren kwamen! In plaats van een armoedig bestaan op een klein stukje land, werden hun hier uitgestrekte bezittingen in uitzicht gesteld, uitstekend land, rijk aan veldvruchten, wild en visch, en met vette weiden voor het vee.
Maar toch, welk een moed, om in die dagen, zonder eenig middel van verkeer het van ouds zoo vertrouwde land der vaderen vaarwel te zeggen! Zie ze daar wegtrekken in een langen trein van boerenkarren, die opgetast zijn met het noodige huisraad en met allerhande landbouwwerktuigen en gereedschappen. De mannen mennen de paarden, de gezichten strak en mager, hard bijna, maar met heldere ogen, die verweg kijken naar een nieuw verschiet. Zie die vrouwen, dag-in dag-uit op de bolderende karren onder de witte hoezen gezeten, de kinderen sussend, die juichend den tocht begonnen zijn, maar al spoedig verveeld naar het einde verlangen. En achter den stoet het meegevoerde vee: de breede, bedachtzame runderen, de wagens met varkens en pluimgedierte. En na den vermoeienden dag is er het kamp, waar men om

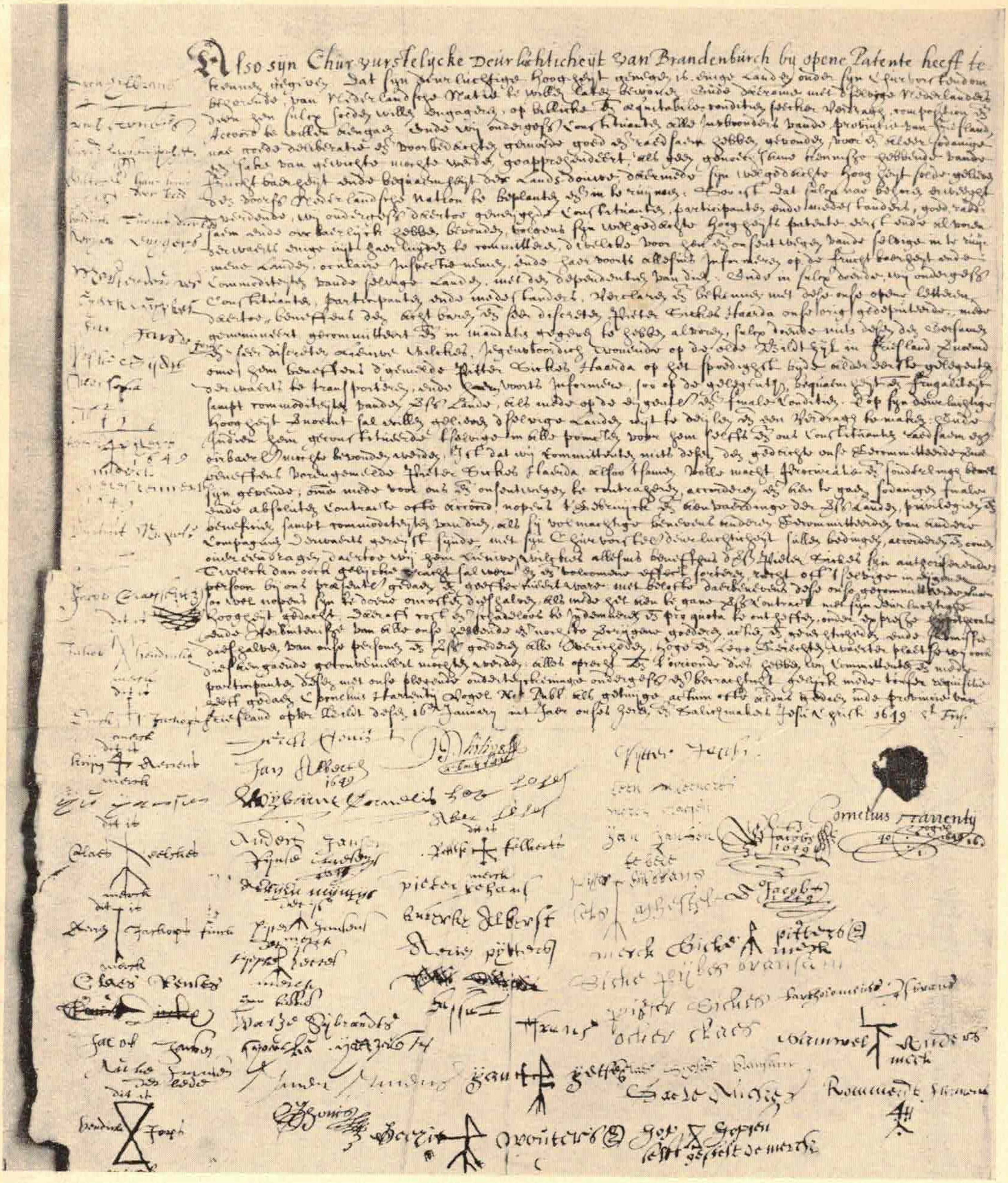

Also syn Churvurstelycke Deurluchticheyt van Brandenburch by opene Patente heeft te

In 1649 sloten jonge Friesche boeren met den keurvorst van Brandenburg deze overeenkomst, waarin zij aan het verzoek van den keurvorst, zich als boer in Brandenburg te vestigen, gehoor gaven.

DE NEDERLANDSCH

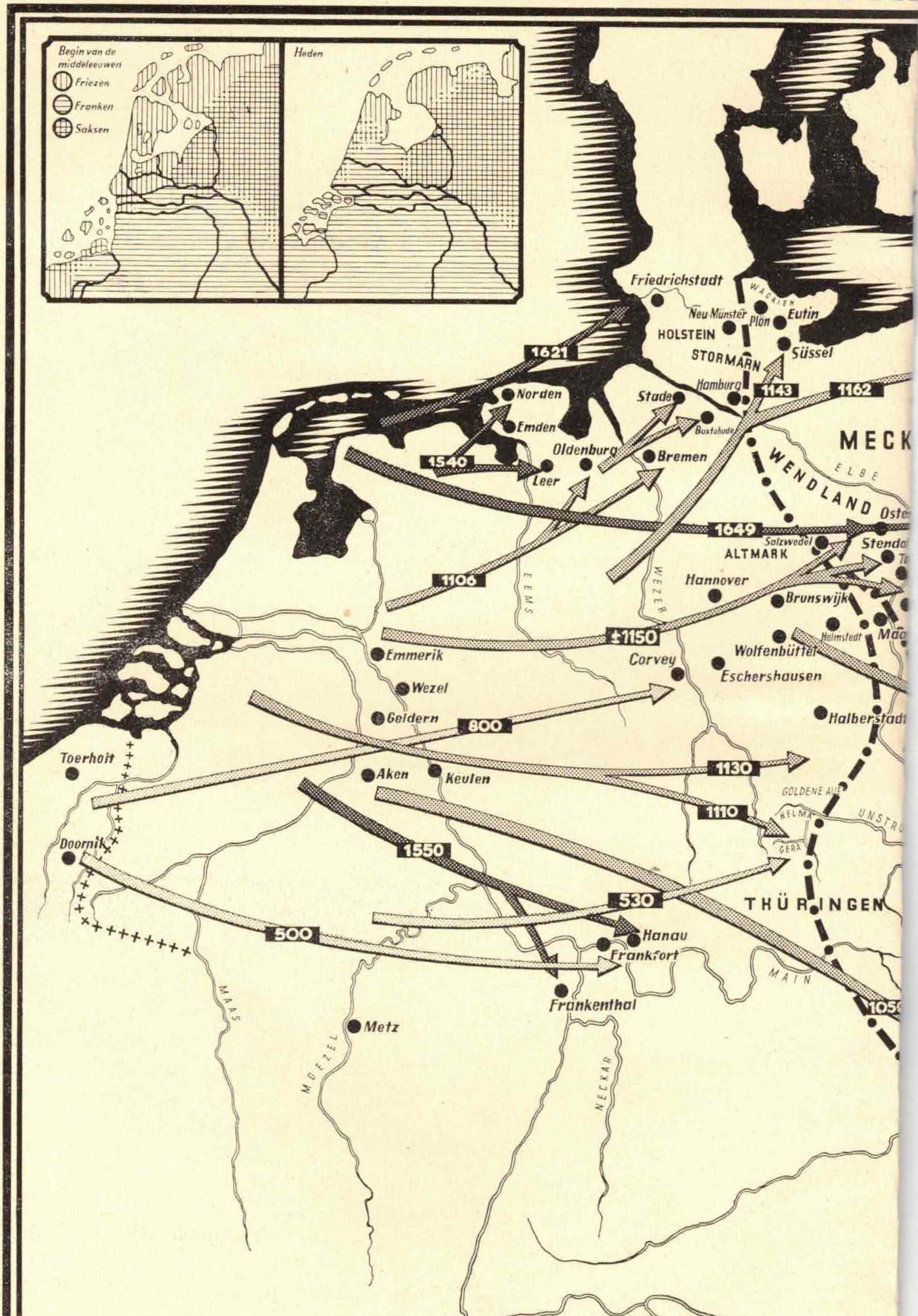

E OOSTKOLONISATIE

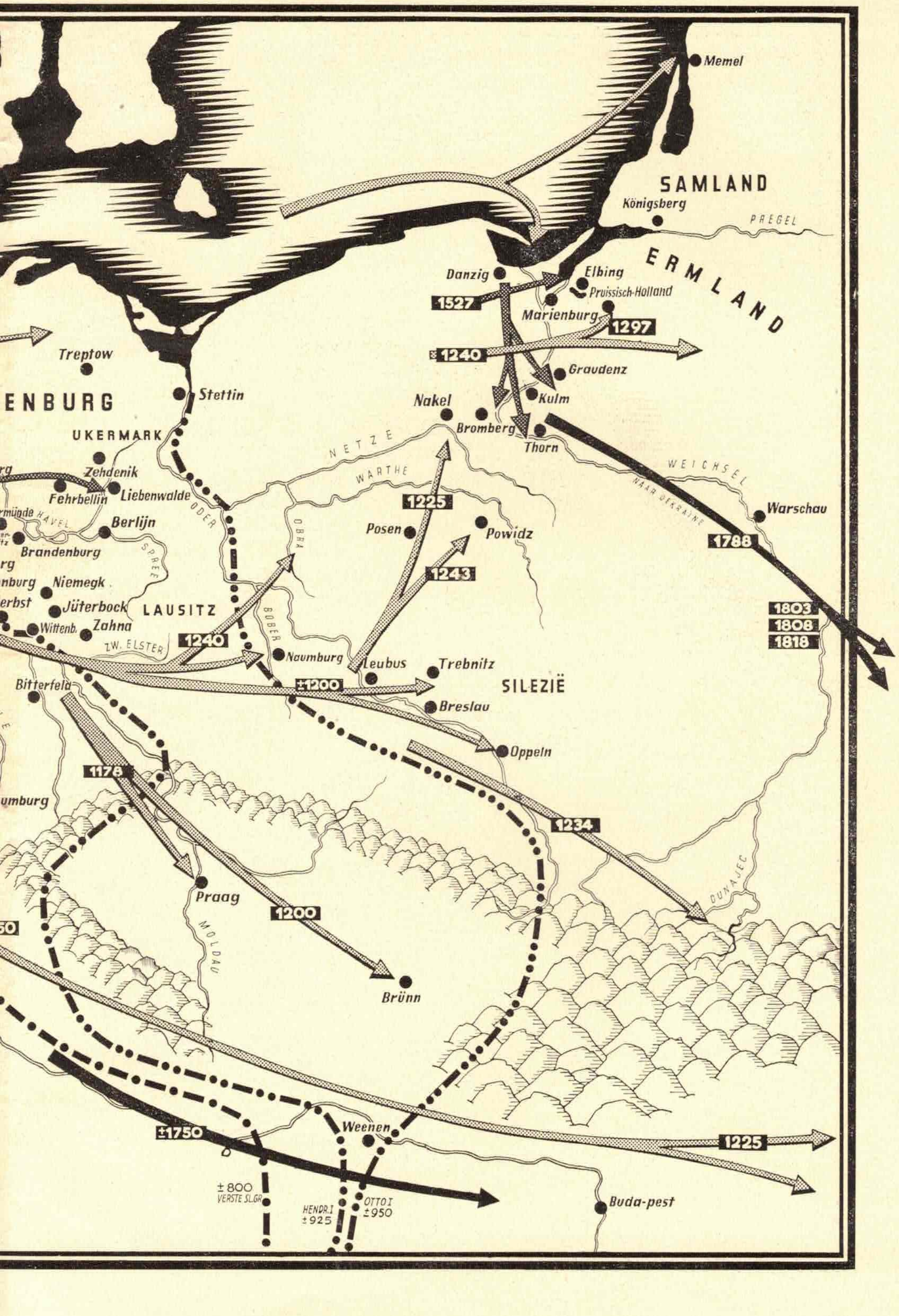

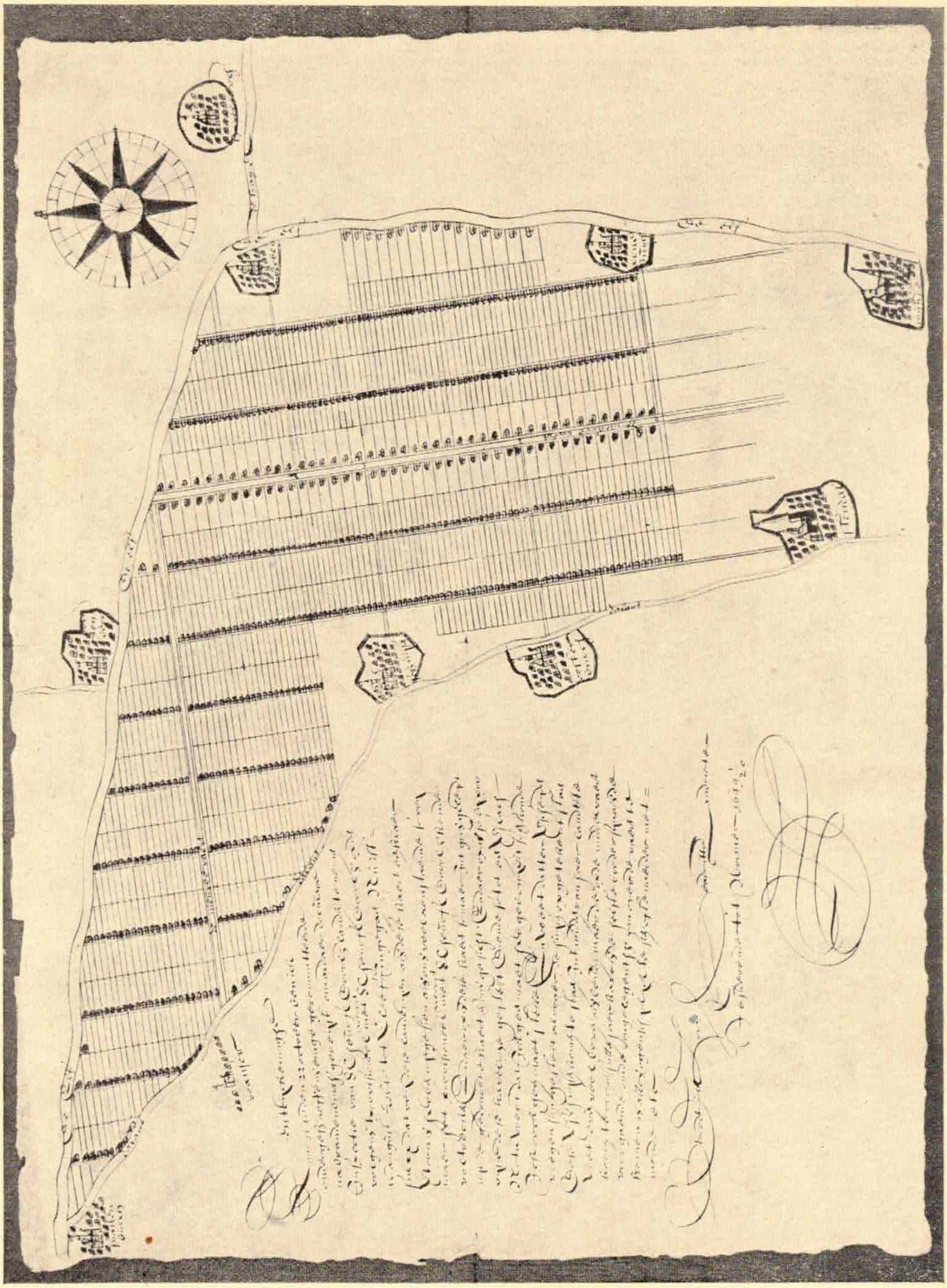

Kaart van de Altmark, door Gerredt Dirck Loos, landmeter te Wormer, geteekend in 1649 voor de kolonisatie met Nederlandsche boeren van die streek door den Grooten Keurvorst. (Geh. Pruis. Staatsarchief Berlijn-Dahlem.)

beurten de wacht betrekt. Na dagen van verschroeiende zon over stoffige zandwegen is er het langzaam verder trekken in trieste regendagen, terwijl de raderen der karren diep wegzinken in de modderpoelen, vastzuigend in de trage klei.
Wanneer wij ons deze heldhaftige pioniers voor oogen halen, deze oude, dappere strijders tegen het hordendom der Slaven, deze taaie, onverschrokken Nederlanders, ons volk, ons bloed, dan rijst terzelfdertijd een ander beeld voor ons oog van soortgelijke trekkers, volksgenooten, die ook hun haardsteden verlieten voor nieuwe landen: de Boeren! Alleen zij kunnen met die oude kolonisten vergeleken worden. En hoe heeft hun lijdensweg niet eens de edelste gevoelens van ons volk wakker geroepen!
De ontelbare menigte, die aan den oproep van Adolf II van Holstein gehoor had gegeven, werd stamsgewijze over het land verdeeld. De Holsteiners kregen het gedeelte van Wagrië, dat bij hun land aansloot, de Neder-Saksen de gouw Dargun, de Hollanders en Vlamingen Eutin en omgeving, de Friezen Süssel. Zoo zien we, hoe daar in Holstein de drie stammen, waaruit ons volk is samengesteld, gelijkelijk aandeel hebben gehad in de kolonisatie. We zouden daar dus volkomen terecht van een Nieuw-Nederland kunnen spreken. Door deze kolonisatie was de hoek aan de Oostzee, die kort te voren op de Slaven was veroverd, door bewoners van de Rijndelta tot een volkomen Germaansch land gemaakt.
Deze hergermaniseering ging nog verder. De bekende Saksenvorst Hendrik de Leeuw heeft geheel Mecklenburg met Vlamingen, Hollanders, Saksen en Westfalen bezet. Het geheele Westen van Mecklenburg tot Schwerin toe werd één groote kolonie. Ja, nog verder langs de kust der Oostzee, in Pommeren bij Treptow, hebben later West-Friesche boeren in een laaggelegen gebied een bloeiende landbouwkolonie gesticht!
Maar niet alleen langs de kust, aan den Beneden-Wezer en -Elbe, in Holstein en Pommeren hebben zich zeer vele jonge Nederlandsche boeren gevestigd in die vroege eeuwen, ook verder Zuidelijk drongen de krachtige telgen van ons voorgeslacht naar het Oosten door in den strijd van Germanen tegen Slaven.
Reeds in 1108, dus maar twee jaren, nadat bisschop Frederik van Bremen de overeenkomst met zijn nieuwe onderdanen had gesloten, weerklonk een oproep om kolonisten uit Oost-Saksen. Deze oproep, uitgaande van tal van geestelijke en wereldlijke vorsten, wendde zich tot alle groote en kleine vorsten van het Westen, om aan allen te melden, dat men daar in het Oosten veel te lijden had van de heidensche Slaven, maar dat het land van die heidenen rijk was aan alles, zooals wild, honing, meel,

gevogelte, en „wanneer het bebouwd wordt, aan alles, wat door de vruchtbaarheid wordt voortgebracht, zoodat geen enkel land daarmee vergeleken kan worden". Hier werden de begrippen: kruistocht en kolonisatie dus samengekoppeld.
Dat inderdaad Nederlandsche kolonisten zich in die gebieden hebben neergezet, toonen de oorkonden en oude aktenstukken nog duidelijk aan. Zoo ontmoeten we Vlamingen bij Eschershausen ten Westen van de Harz, die van de bisschoppen van Hildesheim allerlei voorrechten genoten. Wigbert van Groitz koloniseerde tusschen Pleisse en Mulde, dus in de streek tusschen Leipzig en Chemnitz; Walram van Naumburg bij Weissenfels, ten Zuid-westen van Leipzig. In 1140 is in een oorkonde van Udo van Naumburg reeds sprake van een gebied door Hollanders bewoond bij Pforte, ten Zuiden van Naumburg. In 1154 gaf bisschop Gerung van Meissen het dorp Kühren bij Wurzen, ten Oosten van Leipzig, aan Vlamingen uit. Eenige jaren later verkocht Arnold, abt van het klooster Ballenstedt, twee dorpen aan Vlamingen. In 1166 maakte aartsbisschop Wichmann van Maagdenburg bekend, dat Domproost Gerhard het dorp Krakau bij Maagdenburg ter kolonisatie had uitgegeven, terwijl hijzelf reeds kort tevoren het dorp Wusterlitz aan de Havel, op de grens van Brandenburg, uitgegeven had aan een zekeren Hendrik en de met hem gekomen Vlamingen. Zoo gaat het in die oude stukken maar voort.
Indien we de oude Slavenkroniek van Helmold mogen gelooven, dan werd door Albrecht den Beer van Brandenburg, de geheele tegenwoordige Altmark, dus het gebied bewesten de Elbe, en nog veel meer land met Nederlanders gekoloniseerd.
Misschien is omstreeks 1133 het Geradal al door Vlaamsche kolonisten bewoond geweest (daaruit verklaren sommige schrijvers den middeleeuwschen bloei van Erfurt!!), maar absolute zekerheid ontbreekt ons hier. Het is evenwel een feit, dat het even ten Noorden daarvan gelegen Helmadal, dat in het begin van de twaalfde eeuw één uitgestrekt moerasland was, door Nederlanders in een rijk akkerland herschapen is. Nog steeds draagt deze streek den naam van de „Goldene Aue". Dat heeft men aan ons voorgeslacht te danken.
Daar woonden de Slavische Wenden, die wel de hoogere gedeelten in gebruik hadden, maar voor wie de laagste, beste stukken natuurlijk wegens den hoogen waterstand niet te gebruiken waren. Monniken uit het klooster Walkenried namen hier de kolonisatie ter hand. Van hun moederklooster Altenkamp bij Geldern kenden zij de menschen, die in staat waren uit riet- en moerasland vruchtbare akkers te maken. Zij haalden Nederlanders uit de lage landen naar deze afgelegen streken achter de

bergen. Dat moet nog in de eerste helft der twaalfde eeuw zijn geschied, want in 1179 was de kolonisatie van den bovenloop der Helma een voldongen feit. Nog heden ten dage leggen plaatsen als Martinsrieth, Katharinenrieth of Nicolausrieth getuigenis af van dezen ouden Nederlandschen geest: drie streekdorpen met de huizen in een lange rij naast elkander en achter de huizen het bij de boerderij behoorend land.
De genoemde Albrecht de Beer heeft voor zijn landen kolonisten laten komen uit Holland, Zeeland en Vlaanderen, om deze in de steden en sterkten der Slaven te doen wonen, zooals Helmold zegt. Hier waren het dus niet alleen boeren, maar ook handwerks=lieden. Zij hebben de bestaande steden dus versterkt. We denken aan plaatsen als Tangermünde, aan Salzwedel, waar de laken=fabricatie met zeer groote waarschijnlijkheid op Vlaamsche immigranten is terug te brengen, aan Osterburg, dat tusschen 1150 en 1170 opnieuw gesticht is, aan Stendal, dat in 1151 van Albrecht markt= en stadsrecht kreeg. Van de Altmark kan men met volle overtuiging zeggen, dat het oorspronkelijk Germaan=sche land, dat omstreeks 800 door de Slaven was veroverd, in de twaalfde eeuw door Nederlanders in feite opnieuw Germaansch geworden is.

Het zijn voor een groot deel Nederlanders geweest, die dit oude Brandenburg, de kern van het Duitsche Rijk, wederom tot een Germaansch land hebben gemaakt!!

Want niet alleen ten Westen van de Elbe, ook beoosten de Elbe gebeurde hetzelfde. We noemden reeds Wichmann van Maagden=burg, die in 1159 het dorp Wusterwitz ter kolonisatie uitgaf. In 1164 deed hij hetzelfde met het woestliggende Poppendorf. En dat wel degelijk van Nederlandsche kolonisten in dit land sprake is, bewijst de akte van 1178, waarbij hij aan het Mariaklooster te Jerichow zes Hollandsche hoeven schonk. Dat de stad Burg, ten Oosten van Maagdenburg, zijn bloei in niet geringe mate dankt aan de Nederlandsche wevers, die zich binnen de muren ves=tigden, is een erkend feit. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat het Burger landrecht volkomen overeenstemt met het Vlaamsche. Ten Zuid=oosten van Burg vinden we de hoogvlakte, die „der Fleming" wordt genoemd. Geen bewijs genoeg voor Nederland=sche nederzettingen, die naam? Welnu, zij staan vast voor het Zuid=Westen bij Zerbst, voor het Noorden, juist over de grens van Brandenburg, waar de plaats Niemegk toch wel een zeer duidelijke taal spreekt. En evenzoo zal men toch zeker voor het Oosten van de Fleming bij Jüterbock de aanwezigheid van onze stamgenooten niet kunnen ontkennen, indien men weet, dat

aartsbisschop Wichman daar in 1185 honderd Vlaamsche hoeven aan de abdij Nienburg heeft gegeven. Dit grote getal Vlaamsche hoeven is minder verwonderlijk, als men weet, dat een oude kroniek van Jüterbock de kolonisatie van deze stad op het jaar 1163 en op Albrecht den Beer terugbrengt. Het schijnt zelfs, dat de Nederlanders in 1182 in Jüterbock reeds eigen munt sloegen! En wat den zuidrand van de Fleming betreft: de stichting van Wittenberg is hoogstwaarschijnlijk, die van het stadje Zahna zeker Nederlandsch.

Hetzelfde verschijnsel zien we in het stroomgebied van Mulde en Saale. Als voorbeeld diene hier de stad Bitterfeld. Dat deze stad uitsluitend een Nederlandsche stichting zou zijn, is twijfelachtig. Maar het is een feit, dat vele Nederlandsche handwerkers zich hier hebben gevestigd. Hoe zou het anders te verklaren zijn, dat daar ter plaatse nog in 1873 een Fleminggesellschaft bestond, en dat deze Fleminger oorspronkelijk vrij waren van alle lasten? Pas in 1730 werden zij door de toenmalige Saksische regeering gedwongen de oude privileges op te geven, die hun voorvaderen stellig door hun pioniersarbeid in die streken hadden verworven. Waar deze Germanen uit de lage landen zich vestigden, daar verdreven zij door het in kultuur brengen der woeste landen niet alleen de jagers, wier jachtterreinen zij in weelderige akkers omzetten, maar ook de Slavische boeren, die niet in staat waren den strijd om het bestaan op te nemen tegen de krachtige zonen van Neder-Duitschen bloede. En dat is Germaniseering!

Maar deze trek naar Oostland hield in de twaalfde eeuw nog niet op. We weten van zeer vroege handelsnederzettingen in Breslau, in Praag en in Brünn, alle vóór het jaar 1200. Door geestelijke en wereldlijke vorsten werd daarna de kolonisatie van Silezië ter hand genomen, dat toen het bolwerk tegen de Slaven werd. Door den inval der Mongolen in 1241 werd aan dezen arbeid natuurlijk een zware slag toegebracht, maar onverdroten werd de zaak weer opgepakt en doorgezet. Zoo werd Silezië aan weerszijden van de Oder Germaansch, misschien niet door kolonisten, die direct uit onze streken kwamen, maar stellig toch door jonge boeren uit die nederzettingen, die vroeger door menschen van ons bloed waren gesticht. Maar ook dan leefden onder dezen nog de vaderlijke zeden en gebruiken. Hoe is het anders te verklaren, dat in een akte van 1262, die betrekking heeft op het klooster te Leubus, gesproken wordt van Vlaamsche hoeven! Dat Neisze Vlaamsch recht bezat! En dat ook de voorwaarden, waarop de kolonisten zich daar in het Verre Oosten konden vestigen, geheel overeenstemmen met die, waarop de vorsten in het Brandenburgsche de Nederlanders in hun landen hebben opgenomen.

En de afstammelingen van die Silezische kolonisten waren het weer, die in Polen voor de Germaniseering van de later aan den greep van het Slavendom ontrukte gebieden werden ingezet. Zoo stroomde het rijke, Nederlandsche bloed verder en verder. Daar waar krachtige, arbeidzame Germanen noodig waren, waar met taaie volharding het veroverde behouden moest worden, daar waren het Nederlanders, die voor dit werk werden gebruikt. Aarzelt men nog, trots te zijn, op wat daar door onze volksgenooten in een eeuwenlangen kamp werd bereikt?

Hetzelfde verschijnsel, dat we in Silezië en Polen vaststelden, vertoont ook het Noord-oostelijk deel der Germaansche laagvlakte. In de dertiende eeuw begon daar, ten Oosten van den Weichsel, de werkelijke kolonisatie. Vooral de Duitsche Orde ontwikkelde daar een groote bedrijvigheid. Ook hier kwamen de boeren weer voor een belangrijk deel uit de Nederlanden, hetzij direct, hetzij via de Brandenburger Marken of Silezië. Door hen werden de kleinere steden in het binnenland gesticht. In het privilege, dat de Hochmeister van de Orde, Hermann von Salza, aan de steden Kulm en Thorn gaf, en dat door zijn opvolger Eberhard von Sayn in 1251 werd bevestigd, staat uitdrukkelijk: „Denselben unsen burgeren verkoufte wir ire gut, die sie von unsem huse haben, zu vlemischen rechte." Bijna alle Pruisische steden zijn later gesticht met Kulms recht. Zoo werkte ook hier het Nederlandsche wezen door.

Maar dat we ook hier in de dertiende eeuw nog wel degelijk met directe kolonisatie uit de Nederlanden te maken hebben, dat bewijst onwedersprekelijk de stichtingsoorkonde van de stad Pruisisch-Holland van 1297, waarin staat, dat de stad zoo genoemd werd naar de eerste stichters, die uit Holland kwamen. Dit land moet voor onze land- en volksgenooten van de dertiende eeuw dezelfde aantrekkingskracht hebben gehad als Amerika in de negentiende. Daar wijzen plaatsnamen als Fleming in de Kreis Rössel, de kolonisatie van Woyniten en Wusen door een zekeren Johan Fleming in 1288 maar in één richting: de lage landen bij de zee, laag door hun ligging, maar ver verheven boven talrijke andere landen door de geweldige prestaties van hun zonen en dochteren!

Tot zoover de Nederlandsche Oostkolonisatie in de Middeleeuwen.

Na de dertiende eeuw vermindert de stroom kolonisten naar het Oosten. Waarom? Omdat de oorzaken van de Oostkolonisatie waren weggenomen. Er bestond in de Nederlanden geen overschot van werkkrachten meer, sedert de steden daar steeds meer en meer waren opgekomen, sedert in die steden tal van handen

werk konden vinden in handel en nijverheid, terwijl zij vroeger uitsluitend op het platteland waren aangewezen. Verder nam het gebrek aan land in de Nederlanden voortdurend af door voortschrijdende bedijkingen en inpolderingen, terwijl er voor velen een nieuw middel van bestaan kwam tijdens de twisten, die in het midden der veertiende eeuw deze gewesten verscheurden, daar er aan beide zijden een dringende behoefte was aan soldaten. En aan den anderen kant verloren weer velen in diezelfde twisten het leven, zoodat ook op deze wijze het bevolkingsoverschot afnam.

De veertiende en vijftiende eeuw zwijgen van emigratie. De Nederlanden gingen hun rijke dagen in: welvaart teekende zich in alle steden van de Zuidelijke en Noordelijke gewesten af. Dat het op het platteland, zelfs aan het eind van de vijftiende eeuw nog verre van rooskleurig was, dat wordt wel bewezen door den opstand van het Kaas- en Broodvolk in het Noorden van Holland. De regeering, immers uit stedelingen of edelen bestaande, had niet het minste begrip van de nooden van het platteland.

Maar waarom vertrokken dan deze bewoners van het platteland niet naar het Oosten, gelijk die boeren uit vroegere eeuwen? Dat kwam, omdat men toen in het Duitsche Rijk veel minder behoefte had aan kolonisten. De grenzen van het Rijk werden niet verder uitgezet, er was nauwelijks sprake van veroveringen op de Slaven. Zoo werkten al deze oorzaken samen, om de emigratie uit deze streken te doen eindigen.

Tot plotseling in het midden der zestiende eeuw een nieuwe vloed de lange ebbe afbrak. Maar nu was de oorzaak een geheel andere. Het waren de godsdienstvervolgingen, die de inwoners der Nederlanden de vlucht deden nemen. Karel V had zich immers, om de eenheid van zijn rijk te kunnen redden, fel tegen de Hervorming gekeerd. De aanhangers van het nieuwe geloof werden streng vervolgd. De eerste vluchtelingen mogen zoo omstreeks 1523 reeds naar het Oosten zijn getrokken, een werkelijke emigratie op groote schaal vond tegen het midden der eeuw plaats.

Nederlandsche kolonies ontstonden toen in bijna alle groote en kleine plaatsen over onze Oostelijke grenzen. In het Noorden bood Emden een veilige schuilplaats, voornamelijk voor uitgewekenen uit Holland en de Noordelijke provincies. Verder zuidwaarts waren het Wezel, Gogh, Emmerik, Aken, Duisburg, Calcar en Keulen, maar ook Siegen, Augsburg, Neurenberg, Mannheim, Frankfort, Hanau, die Nederlandsche vluchtelingengemeenten konden aanwijzen.

In 1553 vroegen Bruggenaars in Duisburg opname; in 1558 kwamen inwoners uit Antwerpen naar Aken; in 1566 ontmoeten

we de eerste Nederlandsche vluchtelingen in Keulen. Daar waren het behalve werkelijke armen ook handwerkers, groote kooplui en edelen, daar waren het zoowel Protestanten als Katholieken. Over het algemeen waren deze aantallen niet groot. Maar alles te zamen genomen, schat men het getal toch op een 100.000. In enkele plaatsen was de toeloop werkelijk groot, zooals in Emden, waar de stad de ongelukkigen niet kon opnemen, zoodat velen in naburige plaatsen als Leer en Norden een onderkomen moesten zoeken. Ook Wezel had er wel een 8 à 9000. In Keulen kan men deze vluchtelingengemeente nog tot in de achttiende eeuw vervolgen. Vanuit Frankfurt trok een belangrijk deel dezer emigranten naar het naburige Hanau, waar zij in 1730 nog een duizendtal bedroegen. En een ander deel van hen vertrok naar Frankenthal in de Pfalz, waar ze deze stad tot bloei brachten door hun goudsmidskunst, wol- en tapijtweverij.
Het opvallende van verreweg de meeste dezer koloniën is, dat zij geen stand hielden. Zij bestonden immers uit vluchtelingen en hoe dankbaar deze ook waren, dat het Rijk hun een veilige schuilplaats bood in die woelige dagen, zij voelden allen de behoefte terug te keeren, zoodra de oorzaak van hun vlucht was weggenomen. Zij, die bleven, losten zich langzaam in de oorspronkelijke bevolking op. Een enkele, heel enkele kolonie hield langer stand, zooals bij voorbeeld in Wolfenbüttel, waar de hertog zich voor de Nederlanders bijzondere moeite gaf en buiten de wallen een geheel nieuwe stad liet bouwen.
Toch onderschatte men de beteekenis van deze vluchtelingen in verschillende West-Duitsche steden niet! „Hetgeen onze stam daar te Keulen kerkelijk heeft doorleefd en teweeggebracht, liet niet na zulk een invloed op het Duitsche leven daaromheen uit te oefenen, dat deze nog lang, lang daarna op te merken viel!"
In dit verband kunnen we nog een zeventiende-eeuwsche kolonie noemen, namelijk Frederikstad aan de Eider, een stichting der Remonstranten van 1621, toen hun godsdienstige opvatting door de strenge Calvinisten was verworpen en zij zich naar het land van Frederik III van Sleeswijk-Holstein begaven, om er een handelsconcurrent van Hamburg en Amsterdam te stichten.
De Nederlandsche Oostkolonisatie zou een poover resultaat bieden en wel een weinig grootschen indruk maken, indien er nog niet één gebied was, waarover tot heden in deze geschiedperiode is gezwegen, namelijk Pruisen. Bij de behandeling van het uiterste Oosten van het Rijk hebben wij, Nederlanders, weer het volste recht trots te zijn op den arbeid onzer voorvaderen.
De middeleeuwsche koloniën der Nederlanders in Pruisen hebben ook in de veertiende eeuw nog een uitbreiding ondergaan. Dat verbaast niet, omdat er met de Nederlanden steeds handels-

betrekkingen waren en er zich dus ook Nederlandsche handels-nederzettingen in de steden bevonden. De bekende hertog van Pruisen, Albrecht, beschermde dezen handel en wilde niets liever dan zooveel mogelijk Nederlanders, liefst kapitaalkrachtige, in zijn landen halen. De oorlogen met Frankrijk, Denemarken en Lübeck, later de geloofsvervolgingen, werkten deze plannen van Albrecht in de hand.

Albrecht van Pruisen werd dus geenszins door medelijden gedreven, neen, het was een welbegrepen eigenbelang, dat hem juist naar Nederlanders deed omzien voor den opbloei van zijn landen. Deze naar Pruisen trekkende Nederlanders nu waren dikwijls afkomstig uit de steden in West-Duitschland, Oost-Friesland of het Kleefsche, waar zij uit de Nederlanden vluchtend een veilig toevluchtsoord hadden gevonden. Het waren zoowel stedelingen: kooplieden, handwerkers en geleerden, als boeren. De eersten zetten zich natuurlijk voornamelijk neer in de steden, de anderen op het platteland.

De eerste overeenkomst sloot Albrecht in 1527 met Hendrik Claessen van Alkmaar en Thomas Lorentz van St. Maarten. Het betrof hier een waarlijk grootscheepsch opgezette kolonisatie-poging, die zeker een vijf- tot zeshonderd menschen omvatte. Reeds het volgend jaar was een groot aantal van de gezinnen naar Danzig vertrokken. In 1529 werd toen een nieuw contract afgesloten met Geert Jansz. van Wormer. Aangezien de Pruisische geestelijkheid de kolonisten ernstig verdacht van godsdienstige dwalingen (zij zouden Wederdoopers zijn!), werd de kolonie op ergerlijke wijze tegengewerkt. Maar de voornaamste oorzaak van de mislukking dezer poging lag bij Albrecht zelf. Hij wilde landbouwkoloniën stichten, maar had daarvoor vee-boeren uit Noord-Holland in zijn land gehaald. Zoodra zij dus de kans schoon zagen, verlieten zij de hooggelegen gronden, waarop de hertog zijn kolonie wilde doen verrijzen, en zochten de lagere landen van het Weichseldal op bij Danzig.

Ook de kolonisten in de steden, vooral in Koningsbergen, ondervonden moeilijkheden van godsdienstigen aard van de geestelijkheid, van economischen aard van de gezeten bevolking, die de concurrentie vreesde van deze eenvoudige, hardwerkende Nederlanders. De kolonisten, die hierdoor geen onderkomen kregen in de stad, werden evenwel door den hertog opgenomen op zijn landgoederen. Zoo ontstonden toch weer Nederlandsche nederzettingen. Tenslotte zag de geestelijkheid kans ook hier afbrekend te werken. Een deel van de kolonisten nam de vlucht naar andere streken, een deel voegde zich naar de eischen der predikanten en ging tenslotte in de omringende bevolking op.

De kolonisten, die de landen van hertog Albrecht ontvluchtten,

gingen echter volstrekt niet voor de kolonisatie verloren. Daar aan den Weichsel en bij Danzig vonden zij, hetgeen Albrecht hun niet had kunnen bieden.
De stad Danzig had eeuwenoude betrekkingen met de Nederlanden en het was dan ook geen wonder, dat de vluchtelingenstroom van de zestiende eeuw talloozen naar die oude Hanzestad dreef. Zij vestigden zich voornamelijk in het vlak bij de stad gelegen Scottland, dat in 1565 aan Danzig kwam. In den loop van de zeventiende eeuw ontvingen zij het burgerrecht. Tallooze bouwwerken, door Nederlanders aldaar gebouwd, het geheele aanzijn van de binnenstad, de talrijke echt-Nederlandsche namen, die men er nog heden ten dage aantreft, bewijzen, hoe sterk de invloed van het Nederlandsche volk op deze Duitsche stad is geweest. Het lot, dat Danzig in den loop der tijden heeft getroffen, is deels het lot geweest van onze stamverwanten.
Want wanneer we letten op de plaatsen van herkomst van die Danziger immigranten, dan zien we, dat de Nederlanders, die zich aldaar vestigden, uit alle streken van ons land kwamen; uit Friesland, Harlingen, Hindelopen en Stavoren; uit Groningen en Appingedam; uit Overijsel: Kampen, Zwolle en Deventer. Gelderland is vertegenwoordigd door Arnhem en Zalt-Bommel; Utrecht door de stad zelf en Amersfoort; Holland door Enkhuizen, Amsterdam, Haarlem, Edam, Leiden, Dordrecht en Schiedam. Uit Zeeland kan Middelburg worden genoemd; uit Brabant: Bergen op Zoom, Breda en Den Bosch.
In de omgeving van de stad gaf het stadsbestuur laaggelegen moerasgronden ter bedijking uit in de zoogenaamde Danziger Werder. Het eerste verdrag werd in 1547 gesloten met Philip Edzema (een Groninger of Fries?), waarbij hem en zijn gezellen het goed Reichenberg werd gegeven. Aangezien het bouwen van de noodige sluizen en het graven van kanalen en slooten in de eerste jaren alle krachten der kolonisten zouden vergen, kregen zij de eerste vijf jaren algeheele vrijstelling van lasten. Na het sluiten van het verdrag kreeg Edzema opdracht van het stadsbestuur om naar de Nederlanden terug te keeren, om vandaar de noodige kolonisten te halen.
Dit was het begin van een lange reeks Nederlandsche nederzettingen in het Weichseldal. Eeuwenlang zijn hier tallooze dorpen door Nederlanders gesticht. Honderden hoeven werden hier door Nederlandsche boeren bewoond! Hier lagen uitgestrekte Nederlandsche koloniën, waar eigen taal werd gesproken, eigen bouwtrant overerfde van vader op zoon. Er waren daar dorpen, die tot in de achttiende eeuw een steeds stijgende Nederlandsche bevolking vertoonden.
Het is en blijft een feit, dat de vruchtbare akkers en weiden in

de Danziger Werder, die onder den zeespiegel liggen, door Nederlanders zijn geschapen!
Maar niet alleen de laaggelegen gronden werden door Nederlanders hier in kultuur gebracht. Reeds in 1562 verpachtte Danzig het eerste stuk van de Nehrung, sedert menschenheugenis onbebouwd en woest en 1600 morgen groot, aan den Hollander Hugo Mattheissen. Ook hier volgden weer nieuwe nederzettingen. Zoo weten we, dat in 1593 maar liefst tweehonderd hoeven, verdeeld over acht dorpen, door Nederlanders werden bezet!
De bepalingen, die aangaande die Nederlandsche hoeven werden gemaakt, stemmen geheel overeen met de tegenwoordige bepalingen der zoogenaamde erfhoeven. Zoodoende werden de hoeven nooit te klein en verschaften zij steeds een behoorlijk bestaan. Voor den tweeden of derden zoon van het boerengeslacht werden dan weer nieuwe mogelijkheden geschapen.
Maar behalve in de Danziger Werder, het lage gedeelte van het Weichseldal ten Westen van den stroom, en op de Nehrung, werden er in de zestiende eeuw ook Nederlandsche koloniën gesticht tusschen de twee armen van de delta, dus tusschen Weichsel en Nogath, ja, ook ten Oosten van de Nogath, in de Groote en Kleine Marienburger Werder. Vanuit het bezit van de stad Danzig grepen de Nederlandsche koloniën al spoedig in de daar ten Zuiden van gelegen Marienburger Werder over. De eerste van een groote reeks verdragen met Nederlandsche boeren dateert van 1578. Ook hier maakten zij door het leggen van dijken, het bouwen van de noodige sluizen, het graven van kanalen en slooten het drassige land vruchtbaar. Een eindelooze reeks van Nederlandsche dorpen is hier in dit lage land gesticht, tallooze Nederlandsche geslachten hebben hier een nieuw vaderland gevonden, eeuwenlang hebben hier Nederlandsche families op eigen erf een ruim bestaan gevonden. Neerlandsch bloed is hier de eeuwen door in duizenden uitstekende geslachten voortgeteeld, door de energie van talloozen van ons volk is hier een prachtig land ontstaan, dat vergeleken kan worden met het beste wat ons eigen land kan bieden.
Omstreeks 1500 lagen groote deelen van de Weichseldelta braak en woest. De Poolsche koning gaf ze aan zijn edelen. Zij bouwden hun sloten in Tiegenhof en Bärwalde. Maar nooit heeft dit land een enkelen Poolschen boer gezien. De laaggelegen gronden droogleggen, met noeste vlijt uit den chaos van water en land, van riet en struikgewas akkers en weiden te maken, dat konden de Slaven niet.

Groote scharen Nederlandsche boeren uit Friesland, Holland en Vlaanderen hebben dit land niet met het zwaard, maar met den ploeg en den watermolen voor de Germanen ge-

wonnen. Daarmede hebben zij zich voor eeuwig een onbe=twistbare verdienste verworven. Dit prachtige land van de Weichseldelta, met zijn rijke velden van wuivend koren, zijn groene weiden, die zich uitstrekken zoover het oog reikt, het is voor een groot deel het werk van Nederlanders! Een in waarheid door Nederlanders bewoond gebied strekte zich hier langs de boorden van den Weichsel uit, rijke vruchten dragend door noeste, Nederlandsche vlijt!

Maar de Weichseldelta was slechts een trechter. Vanuit de delta trokken de Nederlandsche boeren verder stroomopwaarts. Tot diep in Polen, tot Graudenz en Kulm hebben de Nederlanders zich gevestigd vanaf de zestiende tot diep in de achttiende eeuw. Tientallen Nederlandsche dorpen met duizenden Nederlandsche menschen lagen daar als rijke oasen te midden van een woestenij van verwaarloosd Slavenland.

Maar Neerland's volkskracht stootte nog verder door. Door allerlei politieke omstandigheden gedwongen, hebben zich uit dit gebied later duizenden naar Rusland begeven. De eersten trokken in 1788 weg, een tweehonderd gezinnen, naar Choritza aan den Dnjepr bij Alexandrowsk. Daar stichtten zij in de Oekraïne een zevental dorpen, die met de latere dochterkoloniën in 1914 reeds uitgegroeid waren tot wel veertig dorpen met een inwoneraantal van ruim 20.000 menschen. In de jaren 1803—04 had een tweede uittocht plaats van ongeveer 2000 kolonisten. Alexander I gaf hun een groote oppervlakte land in Taurië en ten Oosten van de Krim aan de Molotschna. De boomlooze steppe van den nomadenstam der Nogajer werd binnen weinige jaren herschapen in een landschap met huizen, molens, boomen en hagen: een typisch landschap van de boorden van den Neder=Rijn. De groote organisator was daar Johan Cornies. Hij verbeterde de veeteelt door den invoer van fokvee, hij schiep modelboerderijen, hij stichtte een zijde= en een lakenfabriek. Hij verbeterde het onder=wijs en voerde den algemeenen leerplicht in, een eeuw voordat daarvan in de Nederlanden sprake was! Hier in deze Neder=landsche Doopsgezinde gemeenten ging men voor het eerst over tot den verbouw van winterkoren, waardoor de Oekraïne de groote korenschuur van Europa werd. Daar ontstonden de groote fabrieken van landbouwmachines, die voor geheel Rusland leverden. In de geheele Oekraïne woonden in 1914 zeker een 75.000 Doopsgezinden van Nederlandsche afkomst.

En nog steeds verder oostwaarts trokken deze afstammelingen van Nederlanders. Zelfs tot ver in Siberië hebben zij landbouw=koloniën gesticht, evenzoovele bewijzen van oud=Nederlandschen durf en ondernemingsgeest!

Bij de behandeling van deze Pruisische nederzettingen der zes-tiende eeuw zijn wij een weinig vooruitgeloopen op de geschiedenis der Nederlandsche Oostkolonisatie. Want in andere deelen van het Duitsche Rijk was deze toen niet geëindigd.
Zoo heeft Frederik Willem, de Groote Keurvorst van Brandenburg (1640—1655), wederom groote scharen Nederlanders als kolonisten naar Brandenburg gehaald, om zijn landen, die in den Dertigjarigen Oorlog zeer geleden hadden, weer te doen opleven. Aan Havel en Spree hebben zich toen talrijke Nederlandsche boeren gevestigd, om daar de laaggelegen gronden door stelselmatige ontwatering voor bebouwing geschikt te maken. Zoo ontstond Nieuw-Holland, dat in 1705 in handen van koning Frederik I van Pruisen overging. De hoeven waren er alle 50 H.A. groot en leverden een ruim bestaan.
Zoowel de Groote Keurvorst zelf, die zijn opleiding bij Stadhouder Frederik Hendrik genoten had, als zijn gemalin, Louise Henriette, de dochter van den Stadhouder, spanden zich om het zeerst voor deze kolonisatie hunner landen in. Het geheele gebied ten Noorden van Berlijn werd door Nederlandsche kolonisten tot een bewoond land gemaakt! Ook in de Altmark werden wederom Nederlanders, speciaal Friezen, op vorstelijke uitnoodiging voor de kolonisatie gebruikt. Terwijl in Potsdam een schare Nederlandsche handwerkslieden onderdak vond, om de nijverheid op peil te brengen. Daarvan leggen typisch Nederlandsche straten heden ten dage nog getuigenis af.
Agenten trokken door ons land, om overal nieuwe kolonisten te werven. Uit Groningen en Friesland, uit Overijsel en den Tielerwaard, uit de Streek en de Beemster kwamen de boeren, om in het Brandenburgsche een nieuw vaderland te vinden.
In de 18e eeuw werd in Brandenburg de kolonisatie voortgezet door koning Frederik Willem I en door Frederik den Groote. De eerste maakte Königshorst, een groot boschterrein aan de Havel, tot weideland en liet daarop een aantal boerderijen bouwen naar Nederlandsch model, waar de boeren zich toelegden op veeteelt en zuivelbereiding. Ook Frederik II ging de zuivelbereiding op de Königshorst zeer ter harte en hij riep telkens weer Nederlanders naar zijn landen om zijn boeren betere boterfabricatie te leeren. Na een arbeid van drie jaren waren in het graafschap Ruppin in 1776 ruim 8750 morgen land voor kultuur gereed. Daar liet hij 310 gezinnen wonen, voor een deel ook Nederlanders, in voor hun gebouwde huizen, terwijl hij de nieuwe kolonisten een veestapel ten geschenke gaf.
Ook de vorsten der Oostenrijksche landen hebben de beteekenis van de Nederlanders als kolonisten niet onderschat. Al mogen wij over vestigingen van Nederlandsche boeren daar in het

Zuid-Oosten nog onvoldoende zijn ingelicht, het staat vast, dat een stroom van neringdoenden daar een gastvrij onthaal en een nieuw vaderland heeft gevonden.
Zoo werden overal aan tal van volksgenooten mogelijkheden geboden, die de Nederlandsche gewesten hun niet geven konden, waar alles werd gedaan voor den grootschen bloei der Hollandsche steden, waar handel en nijverheid duizenden guldens deden vloeien in de zakken der rijke kooplieden.
Ook dat behoort tot ons grootsch verleden, zeer zeker. Maar dat niet alleen! Lang genoeg hebben wij ons blind gestaard op de schatten, die met den handel werden verworven, op de fraaie patriciërshuizen als evenzoovele getuigenissen van onze Gouden Eeuw, die alleen maar van goud was voor den kapitaalkrachtigen groothandelaar, maar waarin niets gedaan werd voor den handwerker of den boer.
Is het dan een wonder, dat zij wegtrokken naar andere streken? Is het verwonderlijk, dat zij elders, waar zich betere bestaansmogelijkheden voordeden, een nieuw vaderland zochten?
Deze Oostkolonisatie, het is immers één grootsch tafreel van Nederlandschen ondernemingsgeest, één flonkering van de beste eigenschappen van het Nederlandsche volk.
Is dit alles voorbij? Is dit alles verleden?
Neen!

Wij hebben gedurende een reeks van eeuwen medegewerkt aan de beschaving van Europa. Wij hebben onze beste krachten en ons beste bloed gegeven aan de herovering van de groote laagvlakte, waarvan ons land het westelijkste deel vormt. Wij zullen, wij willen, wij moeten zulks ook in de toekomst doen! Onze grootsche arbeid in het verleden vervult ons met een gerechtvaardigden trots. Dit roemrijk verleden legt ons volk voor de toekomst zijn verplichtingen op! Ons voorgeslacht heeft ons den weg gewezen. Het heeft dat niet vergeefs gedaan! Het kan van ons, het Nederlandsche volk van heden, eischen, dat wij vreugdevol de taak op ons nemen, die de toekomst ons zal bieden!
Bij den weder-opbouw van Europa eischen wij de rol op, waarop wij op grond van ons verleden recht hebben, waartoe datzelfde verleden ons onafwijsbaar verplicht!!

K 113